

PRASŁOWIAŃSZCZYNA

i jej rozpad

pod redakcją
Jerzego Ruska i Wiesława Borysia

WYDAWNICTWO ENERGIA

SPIS TREŚCI

<i>Od redaktorów</i>	9
<i>Słowo Prorektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. dr hab. Franciszka Ziejki, na Międzynarodowej Konferencji Naukowej nt. „Prasłowiańszczyzna i jej rozpad”</i>	11
Franciszek Sławski (Kraków) <i>„O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian” Tadeusza Lehra-Sptawińskiego po pięćdziesięciu latach</i>	17
Henryk Birnbaum (Los Angeles) <i>Jak długo trwał okres prasłowiański?</i>	21
Wiesław Boryś (Kraków) <i>Prasłowiański — poprasłowiański. Na granicy dwóch epok</i>	29
✓ Klaus Steinke (Erlangen) <i>Indogermanisch — Urslavisch — Latein</i>	35
Rainer Eckert (Greifswald — Berlin) <i>Partiell urslawisch-baltische Entsprechungen und ihre Interpretation</i>	41
Maria Wojtyła-Świerzowska (Kraków) <i>Elementy kentumowe w słownictwie prasłowiańskim</i>	47
✓ Georg Holzer (Wiedeń) <i>Zur Rekonstruktion urslavischer Lautungen</i>	57
Генадзь Цыхун (Mińsk) <i>Арэальная структура праславяншчыны</i>	73
Leszek Moszyński (Gdańsk) <i>Językowe i pozajęzykowe kryteria dotyczące podziału dialektycznego Prasłowiańszczyzny</i>	79
Stefan Warchoł (Lublin) <i>Prasłowiańszczyzna i jej rozpad w aspekcie chronologizacji procesu palatalizacji spółgłosek</i>	87
Heinz Schuster-Šewc (Poršicy) <i>Działanie prawa sylab otwartych w późnym okresie języka prasłowiańskiego i jego rola w ukształtowaniu się słowiańskich makrodialektów</i>	97
Georgi T. Rikov (Sofia) <i>The Long Root Vowels in the Slavic Verbs of the Type běžp, sěkp, zějp</i>	107
✓ Mario Enrietti (Turyn) <i>Osservazioni sull'origine e la scomparsa degli „jer”</i>	117

Hanna Popowska–Taborska (Warszawa) <i>Wczesne dzieje północno–zachodnich krańców słowiańszczyzny w świetle faktów językowych</i>	125
Rudolf Krajčovič (Bratysława) <i>Praslovančina v karpatskej kotline a jej vývin</i>	131
Ján Sabol (Preszów) <i>K rozpadu praslovanskej slabiky</i>	135
Aleksandar Loma (Belgrad) <i>Mundartliche Gliederung des späten Urslavischen und frühe slavische Stammesbildungen</i>	143
Alenka Šivic–Dular (Ljubljana) <i>Južnoslovansko–zahodnoslovanske izoglose in njihov pomen za praslovansko dialektologijo (na slovanskem fitonimu za ‘Alnus’)</i>	161
Zbigniew Babik (Kraków) <i>Предполагаемые рефлексы позднепраславянских фонетических изменений в субстратной топонимии лесной зоны восточной Европы</i>	177
Barbara Oczkova (Kraków) <i>Południowosłowiańska wspólnota językowa (pewniki i wątpliwości)</i>	193
Júlia Dudášová–Kriššáková (Preszów) <i>K otázke juhoslavizmov v strednej slovenčine</i>	201
Л. В. Куркина (Moskwa) <i>Термины подсечно–огневого земледелия в составе праславянского словаря</i>	207
Ж. Ж. Варбот (Moskwa) <i>О погнездовой ориентации при реконструкции и этимологизации праславянского лексического фонда</i>	223
Ludwig Selimski (Wielkie Tyrnowo — Katowice) <i>Z prastowiańskiego dziedzictwa leksykalnego w gwarach bułgarskich</i>	231
Marta Bjeletić (Belgrad) <i>Praslovenska leksika u etimološkom rečniku srpskohrvatskog jezika</i>	239
Mieczysław Basaj (Warszawa) <i>Najstarsza warstwa frazeologii słowiańskiej</i>	249
Јасна Влајић–Поповић (Belgrad) <i>Семантика као критеријум у формирању етимолошког гнезда</i>	255
Władysław Sędzik (Kraków) <i>Słowiańskie ‘zewnątrz, na zewnątrz, foras, foris, extra’</i>	269
Jürgen Udolph (Heidelberg) <i>Typen urslavischer Gewässernamen</i>	275
Aleksandra Cieślíkova (Kraków) <i>Czy istniały przezwiska w antroponimii prastowiańskiej?</i>	295
Maria Malec (Kraków) <i>Początki słowiańskich imion w formie imiestówów biernych</i>	305

Milan Majtán (Bratysława)	
<i>Slovansko-slovenské osobné meno „Mojtech”</i>	313
Teresa Zofia Orłoś (Kraków)	
<i>Studia Tadeusza Lehra-Spławińskiego nad słownictwem prasłowiańskim</i>	319
Janusz Siatkowski (Warszawa)	
<i>Badania Zdzisława Stiebera nad prasłowiańszczyzną</i>	325
Leszek Bednarczuk (Kraków)	
<i>Rozpad języka prasłowiańskiego w świetle badań Tadeusza Milewskiego i nowszych hipotez etnogenetycznych</i>	329
Tadeusz Szymański (Kraków)	
<i>Język prasłowiański w ujęciu Franciszka Sławskiego</i>	337
Jerzy Rusek (Kraków)	
<i>Aspekt słowotwórczy w dyskusjach nad różnicowaniem języka prasłowiańskiego (w ujęciu Franciszka Sławskiego i jego uczniów)</i>	343
Bogdan Walczak, Mariola Walczak (Poznań)	
<i>Leszek Ossowski o praojczyźnie Słowian</i>	349
Wiesław Witkowski (Kraków)	
<i>Poglądy St. Smal-Stockiego na pochodzenie języka ukraińskiego po osiemdziesięciu latach</i>	359
Krzysztof Wrocławski (Warszawa)	
<i>O formie artystycznej tekstów ludowych zapisanych przez M. Małeckiego w Macedonii Egejskiej</i>	365
Michał Parczewski (Kraków)	
<i>Archeologia o początkach różnicowania kulturowego Słowian</i>	373

MARTA BJELETIĆ
Belgrad

PRASŁOWENSKA LEKSIKA U ETIMOŁOŠKOM REČNIKU SRPSKOHRVATSKOG JEZIKA¹

0. Osnovni leksički fond srpskohrvatskog jezika slovenskog je porekla i projektuje se na praslovensku ravan. Otuda će i veliki broj odrednica u ERSJ činiti srpskohrvatski refleksi praslovenskih leksema. Cilj ovog rada je da u najkraćim crtama izloži metodološki pristup praslovenskom nasleđu srpskohrvatskog jezika zastupljen u ERSJ, kao i doprinos srpskohrvatskog materijala rekonstrukciji praslovenskog leksičkog fonda². Činjenica da slavistička problematika nije bila u centru interesovanja Petra Skoka³ (čije kapitalno delo *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* predstavlja polazište za svaki dalji rad na srpskohrvatskoj etimologiji, uključujući i ERSJ), da je veliki deo njegovih slovenskih odrednica u pogledu prezentacije, pa i krajnjeg rešenja — danas neadekvatan i zastareo⁴, navela je autore ERSJ da proučavanje srpskohrvatske slovenske, i u okviru nje, prasloven-

¹ Etimološki rečnik srpskohrvatskog jezika (dalje u radu ERSJ) izrađuje se u Institutu za srpski jezik Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu. Uбудuće će nositi naziv *Етимолошки речник српскохрватског језика*. Rezultati dosadašnjeg rada na projektu sadržani se u probnoj svesci rečnika. Ogleđna sveska. *Етимолошки одсек Института за српски језик*, Beograd 1998.

² Najvažniji i osnovni zadatak etimoloških rečnika pojedinačnih slovenskih jezika jeste što potpunije sakupljanje svih leksičkih elemenata koji su važni za rekonstrukciju praslovenskog jezika, v. Bezlaј 1967: 50.

³ V. Безлај 1973: 380, Безлај 1975: 190. Kao romanista i balkanolog Skok je započeo sakupljanje materijala sa prvobitnom namerom da sačini rečnik balkanskih reči romanskog porekla, v. Путанец 1986: 198.

⁴ Skok je previše izolovao srpskohrvatsku leksiku od šireg slovenskog okruženja, zadovoljavajući se najčešće napomenom da je osnova razmatrane reči opšteslovenska ili navodeći jezike u kojima je ona zastupljena. Pri tom je zanemarivao činjenicu da su za određivanje istorijskog razvoja pojedinačnih osnova tvorbene i semantičke paralele isto toliko važne kao i fonetska razmatranja, v. Bezlaј 1977: 53. To je, između ostalog, jedan od razloga što se odustalo od prvobitne zamisli da novi etimološki rečnik bude samo diferencijalan u odnosu na Skokov.

ske leksike — postave na savremenije naučne osnove⁵ shodno zahtevima moderne etimologije koja, pored praslovenske rekonstrukcije, uključuje i analizu tvorbene, morfološke i semantičke strukture reči⁶.

1. Rekonstrukcija u ERSJ, ukoliko je reč o nespornim etimologijama, po pravilu ostaje na praslovenskom obliku lekseme. Postojanje moskovskog (ЭССЯ) i krakovskog rečnika (SP) olakšava obradu slovenskih reči u ERSJ omogućavajući da se u znatnom broju slučajeva, upućivanjem na jedan ili oba praslovenska rečnika, zameni podrobno navođenje izvora iz kojih su crpene slovenske paralele srpsko-hrvatskih reči i opširnije izlaganje dosadašnje etimološke diskusije⁷.

2. S druge strane, ERSJ ima ambiciju da dâ što veći doprinos rekonstrukciji praslovenskog leksičkog fonda, pre svega na osnovu dosad nepoznate ili nezapažene srpskohrvatske građe⁸.

2.1. U najvećem broju slučajeva srpskohrvatski materijal se javlja kao dopuna i potvrda postojećih etimologija, npr.: ihtionim *jândroga* „Pleuronectes flexus; Blicca argyroleuca; Scayrdinius erythrophthalmus” sa varijantama *ândroga*, *jândruga*, *jândrušica*, *jândužica*, *jëndroga*, *jândrek*, *jândrčić*, *jândrčica* pokazuje kako se psl. **rōdbrōga* preoblikovalo u sh. jeziku (v. Влајић–Поповић 1995: 198–200); turopoljski izraz *iti zāmuš* „venčati se (i o mladiću)” svedoči da se psl. frazem *(*jbti*, *dati*, *vzēti* i sl.) *za mōžb* „udati (se)”, na južnoslovenskom prostoru danas čuva, osim u slovenačkom, i na kajkavskom terenu; reč *mēlica* „naprava za mlaćenje konoplje, trlica” proširila bi krug kontinuanata psl. **mēdlica* (ЭССЯ 18: 236–237, bez sh. potvrda), ali se, zbog ograničenog areala, dopušta i mogućnost pozajmljivanja iz bug. *mēлуца* u Pirotu odnosno rum. *mēliță* (koje je slovenskog porekla) u Poreču i Grabovici (v. Bjeletić 1991: 159–162).

2.2. Srpskohrvatski materijal, uključen u širi komparativni slovenski kontekst, potpunije osvetljava još nerešene etimološke probleme, npr. sh. dij. *lastožari*, *lāstičari* „zvezdana grupa Plejade”, pored knjiž. *Vlāšiči* „id.”, baca dodatno svetlo na istočnoslovenske astronime — rus. *Волосожары* „Plejade” i ukr. *Волосожар* „Orion”.

3. Detaljna analiza srpskohrvatskog materijala doprinosi preciznijoj segmentaciji praslovenskog vokabulara. Tako se, npr., na osnovu sh. oblika *žvāti* i *žvākati* „mandere, manducare”⁹ i njihovih slovenskih ekvivalenata, pretpostavlja da se, pored nesumnjivo praslovenskog **žbvati*, u poznom praslovenskom mogao pojaviti i oblik **žbvakati* (praslovensku starinu ovog oblika pretpostavlja i ЕСУМ 2:190). Naravno, u ovakvim i sličnim slučajevima uvek je prisutna dilema da li se zaista

⁵ Na potrebu da se na savremenoj etapi razvoja slavistike, sa novih pozicija i uz uvažavanje poslednjih naučnih dostignuća izvrši svestrana etimološka analiza srpskohrvatskog leksičkog fonda — ukazuje i Куркина 1997.

⁶ Ур. Славски 1957, Трубачев 1957.

⁷ Ovakva praksa prisutna je i u drugim modernim etimološkim rečnicima, up. SEK, 33.

⁸ U poslednje dve decenije objavljen je veliki broj dijalekatskih rečnika i zbirki reči čime je u znatnoj meri obogaćen raspoloživi srpskohrvatski materijal koji treba podvrgnuti etimološkoj analizi.

⁹ Nosioc posebnih odrednica u ERSJ jesu glagoli *žvati*, *žvakati*, *žvatati* i *žvanjati* (ERSJ se opredeljuje za tzv. „poleksemni” princip izlaganja leksičkog materijala), ali se samo za prva dva oblika pretpostavlja praslovenska starina.

radi o praslovenskim tvorevinama, ili je u pitanju nezavisan paralelni razvoj oblika u različitim slovenskim jezicima¹⁰.

4. Srpskohrvatski materijal pokreće i neka pitanja koja se tiču problema fonetske rekonstrukcije odnosno tvorbene analize na praslovenskoj ravni. Polazeći od sh. oblika *gěgnuti* „udariti, lupiti”, *gégati se* „ići klateći se; ići tromo, polako, vući se” (koji u sh. jeziku imaju vrlo razgranatu leksičku porodicu) i njihovih široko posvedočenih slovenskih paralela, autori ERSJ smatraju da se može pretpostaviti postojanje psl. oblika **gegati* koji bi ležao u osnovi svih kasnijih izvedenica i koji, s obzirom na svoje onomatopejsko poreklo, nije morao podleći prvoj palatalizaciji (v. Bjeletić/Vlajić-Popović 1993)¹¹. Toponim *Četoljubi* svojim savremenim oblikom (gde je *će-* < *cě-*), kao i zapisom iz sredine X v. *Ζετλήβη*, gde nema traga nazalu, pruža možda konačni dokaz ispravnosti teze po kojoj antroponimska osnova *Cět-* (u češ. *Cítoliby*) nema veze sa psl. pozajmljenicom **cęta*, već pre sa *čit-av* itd. (v. Лома 1996: 124). Imenica *rūkāv* „manica” može se tumačiti kao rana psl. složenica **rǫko-ovs* (pri čemu je prvi deo složenice svakako u vezi sa **rǫka*, dok bi drugi mogao biti u vezi sa glagolom **(ob)u-ti* i odnosio bi se prema glagolskoj osnovi kao **plovs* : **plu-ti*, **slovš* : **slu-ti*), koja se već u poznom praslovenskom ne analizira kao takva zbog procesa vokalske kontrakcije *oo* > *ō* > *a*, čime je zatamnjena kompozitna struktura reči.

5. Srpskohrvatski materijal doprinosi upotpunjavanju slike o dijalekatskoj raščlanjenosti praslovenskog jezika omogućavajući da se povuku nove praslovenske dijalekatske izoglose. Tako se, npr., sh. dij. *vrb(h)* „gumno; snopovi pšenice naslagani na gumnu; vršaj; gomila, hrpa” (v. Bjeletić 1991: 162–164) i **čamreti*¹² „slabiti, venuti, nestajati” (v. Бјелетић 1994: 355), posvedočeni na istoku sh. teritorije, nadovezuju na makedonsko–bugarski i istočnoslovenski areal, dok npr. sh. *bòblija* „gomila, hrpa” (prema gluž. *boblja* „Knollen”) i sh. *iknī* adj. „sasvim mali, sitan, sićušan” (prema gluž. zast. *jikno* pored *jikro* „Fischrogen”) predstavljaju srpskohrvatsko–lužičke izoglose¹³.

5.1. Iako se istraživanja autora ERSJ uglavnom zadržavaju na nivou praslovenske dijalektologije, izuzetno se ukazuje i na veze sh. leksike sa leksikom neslovenskih jezika. Tako sh. dij. *běbuška* „vrsta gljive *Phallus impudicus*” (Vasojevići) — od reduplikovanog glagolskog korena **bō-bux-* (**buxnǫti* „naduti se”) — ima interesantnu paralelu u lit. *bóbausis* „smrčak” (gljiva *Phallus impudicus* ubraja se u smrčkove), iako se vokalizam prvog sloga ne podudara, a litavska reč se oseća kao složenica „bablje uho”. Za mogućnost takvih ekskluzivnih srpskohrvatsko–baltskih leksičkih podudarnosti up. sh. dij. *gūb* „labud” prema lit. *gulbė* „id.” (v. ЭССЯ s.v. **gǫlbǫ*)¹⁴.

¹⁰ O ovome detaljnije v. Sławski 1973: 7–8; Sławski 1973a: 185–186; Трубачев 1963: 168; Трубачев 1986: 12.

¹¹ Još o tome v. Толстой 1978; Толстой 1978a; Szymański 1991.

¹² Infinitiv rekonstruisan prema oblicima *čamrkejem* (Piro), *čamrēe* (Timok), *čamrim* (Leskovac) itd.

¹³ Opširnije o tome v. A. Loma „Mundartliche Gliederung des späten Urslavischen und frühe slavisches Stammesbildungen. Mit besonderer Rücksicht auf die sorbisch–serbischen Isolexen” (prilog u ovom zborniku).

¹⁴ O srpskohrvatsko–baltskim izoglosama v. Трубачев 1963: 191–192.

6. Već je naglašeno da se rekonstrukcija u ERSJ zadržava na praslovenskoj ravni jer ERSJ nema potrebu da se spušta do praindoevropskih dubina kod onih reči koje su sa tog aspekta na zadovoljavajući način prodiskutovane u aktuelnim praslovenskim rečnicima. Jedino kada je reč kao takva — a ne samo njen koren — u praslovenskom nasleđena iz praindoevropskog — navode se njeni refleksi u raznim indoevropskim jezicima i iz njih izveden indoevropski praoblik, npr.: sh. pridev *větah* „star, oveštao” < psl. **vetaxъ*, lit. *vėtušas* „star”, lat. *vetus*, *-eris* „id.” < ie. **uetos*.

6.1. Međutim, autorski kolektiv se ne odriče prava da predlaže pojedina nova rešenja i na dubljem, indoevropskom planu, u slučajevima kada oceni da može doprineti ispravnijem tumačenju pojedinih leksema i tvorbenih kategorija. Tako bi se, npr., psl. reč **proso* „miliun”, koja nema opšteprihvaćenu indoevropsku etimologiju, mogla objasniti kao neposredno nasleđena indoevropska složenica u praslovenskom i svesti na ie. **pro-s(ə)-o-m* „usev”, budući da je ta žitarica bila glavni slovenski usev (v. Лома 1990: 93-94). Sh. fitonim *jàgnjēd* „crna topola, Populus nigra” (zbog svoje pogodnosti za potpalu) dovodi se u vezu sa stind. *agnídh-*, *agnim-indhá-* „(sveštenik) koji pali (žrtveni) oganj”, što je složenica od *agní-* „oganj” i *i(n)dh-* „paliti”. U tom bi se slučaju psl. oblik **agnēdъ*, tačnije **agnēdъs* (rekonstruisan na osnovu slovenskih naziva ove biljke i obično izveden od **agnē*, — *ēte* „jagnje”) mogao tumačiti kao vřddhi-obrazovanje od **ognēdъs* < **ognī-ēd-*, pri čemu bi izvorno značenje fitonima bilo „drvo za potpalu” (v. Лома 1995: 43; Лома 1996a: 28).

6.2. Ponekad etimološka analiza samih tvorbenih formanata omogućava da se dođe do pravilnog rešenja. Tako se na osnovu akcenta, semantike i dubljeg komparativnog uvida u praslovenske, baltoslovenske i indoevropske tvorbene kategorije razdvajaju prividni homonimi: *jarina* I „prolećni usev; jaro žito” i *jārina* II „jagnjeća, kozja vuna”¹⁵. U prvom slučaju reč je o kontinuantu psl. **jariná*, pridevskom abstractumu od **jarъ-jъ* „prolećni” (tip sh. *tišina* < psl. **tišiná* od **tixъ*, koje u psl. karakteriše oksitoneza). U drugom slučaju radi se o kontinuantu psl. **jārina*, sufiksnoj izvedenici od zoonima **jar-* (up. **jarę*, **jarъcb*), sa naglaskom na početnom slogu, gde sufiks *-ina* etimološki i funkcionalno odgovara lit. *-iena* < ie. **-einā* (v. Лома 1997: 2, up. i 7).

7. U proučavanju srpskohrvatske leksike najviše pažnje privlače dijalektizmi¹⁶, među kojima arhaizmi predstavljaju najinteresantniji problem¹⁷. U slučaju sh. dij. *đskrt* m. „čekić” (Mrković), *đškřt* f. „čim se posijeca kamen vodenični,

¹⁵ Oba oblika se u ЭССЯ svode na psl. **jarina* koje se tumači kao izvedenica sa sufiksom *-ina* od psl. **jaro*/**jara*, pri čemu se pobija veza ove izvedenice sa pridevom **jarъ-jъ*.

¹⁶ Kurkina razdvaja regionalizme u užem smislu, tj. isključivo sh. dijalektizme, lekseme ograničenog areala koje su nastale u istorijskom periodu, od regionalizama u širem smislu, tj. slovenskih dijalektizama čija izoglosa prolazi kroz sh. teritoriju (Kurkina 1997). O ovim potonjim već je bilo reči.

¹⁷ Analizirajući arhaizme u kašupskoj leksici Boriš ih svrstava u tri kategorije: a) praslovenski relikti, tj. lekseme koje su postojale još u doba psl. jezičkog jedinstva; b) tzv. „arhaične inovacije”, tj. reči nastale u prelaznom periodu nakon raspada praslovenskog a pre formiranja samostalnih slovenskih dijalekata; c) rane kašupske inovacije, tj. reči nastale već na kašupskom tlu u ranom periodu njegovog razvitka koje sa aspekta savremenog kašupskog mogu biti etimološki neprozirne i morfološki nedeljive (Boryš 1996: 159-162). Bilo bi neophodno sprovesti takvu hronološku stra-

sječivica" (Crna Gora, Vuk), navedenim potvrđama se ustanovljava ne samo sh. kontinuanta jednog psl. termina, nego i njegova psl. dij. varijanta **obskrət* / **obskrətъ*, koja se, osim sh. dijalekatskog prostora, proteže na češki i lužički (češ. *oškrť*, gluš. *woškrot*), i koja verovatno predstavlja plod ukrštanja psl. **obskərđo* sa glagolom **krətiti* „lomiti, mrviti”¹⁸. Arhaičan hidrografski termin *Obed(a)*, zabeležen u Posavlju kao *Obed* m. „selo kod Zagreba”, *Obeda* f. „potes u polju sela Progara u južnom Sremu” i *Objeda* f. „ime močvarnom zemljištu severno od Brčkog”, u sva tri slučaja izvorno označava močvare, pa se može dovesti u vezu sa rus. dij. *беда* „močvara”¹⁹. Moguće je pretpostaviti da u osnovi oba oblika leži psl. **oběd-*, sa naknadnim otpadanjem početnog *o-* u ruskom. Kako su dekompoziciji ovog tipa bile podložne naročito prefiksalne složenice sa *ob-* od korenova na *v-* koje je iza *b* još u praslavenskom otpadalo, psl. **oběd-* može se svesti na **ob- věd-* (kolebanje u rodu upućuje na prvobitnu *i*-osnovu **obědvъ*), gde bi drugi deo bio u vezi sa *voda*, a značenje „zemljište opkoljeno vodom” (za vokalizam up. *vedro* < psl. **vědro*).

8. Polazeći od stava da su slovenski jezici u osnovi polidijalekatskog porekla²⁰, ERSJ nastoji da što preciznije ustanovi areal svake sh. lekseme i njene veze na širem slovenskom planu kako bi se i time doprinelo rasvetljavanju istorijskih odnosa među slovenskim dijalektima. Interesantan je, npr. nalaz o južnocrnogorsko-makedonskim paralelama: *zvđno* „parče ribe” (Skadarsko jezero, Riječka nahija)²¹ *ikđsma* „kosa” (Mrkovići)²², koje proširuju krug srpskohrvatsko-makedonskih izoglosa²³, i koje se, preko makedonske teritorije, uključuju u opšteslovenski kontekst. S druge strane, sh. potvrde upotpunjavaju sliku o geografskoj distribuciji pojedinih leksema, npr. sh. *ol*, *olovina*, *olavina* „vrsta pića sličnog pivu” (Mostar, Lužnica, Nišava, Pirot) uspostavlja geografski kontinuitet ove reči na južnoslovenskom terenu (dosad su, naime, bile poznate samo bugarske, slovenačke i crkvenoslovenske potvrde ove realije) (v. Влajiћ–Поповић 1997).

8.1. Ovakvim postupkom ujedno se ocrtavaju zone leksičke konzervacije u okviru sh. teritorije²⁴. Tako se, recimo, psl. leksička inovacija *dažd* „pluvia” čuva u severnom i južnom čakavskom (*dāž*, *dōž*), u kajkavskom severno od Save (*děšć*), u štokavskom u staroj Crnoj Gori i jugoistočnoj Srbiji (*dāžd*), dok se na preostalom delu sh. jezičke teritorije javlja južnoslovenska semantička inovacija *kiša* (v. Сикимић 1996: 164–165). Psl. relik *veža* „kuhinja u seljačkoj kući; kapija; trem” posvedočen je samo na kajkavskom terenu. Psl. relik *devka* „devojka; nevesta” (obrazovanje nekarakteristično za južnoslovenske jezike) čuva se u dijaspori,

tifikaciju i na materijalu sh. arhaizama, ali prethodno se mora etimološki obraditi sav dostupan sh. materijal.

¹⁸ Куркина 1977: 16 pretpostavlja psl. koren *(s)krət-, pod koji stavlja i sh. *oškrť*, nemajući u vidu gluš. oblik *woškrot* koji, iako ga Schuster–Šewc 22:1670 drugačije tumači, pokazuje da je bilo *(s)krət-.

¹⁹ Ruska potvrda nije pouzdana. Zabeležena je početkom veka u Pskovskoj oblasti, ali su naknadna ispitivanja pokazala da reč nije potvrđena u tom značenju (Мурзаев 1984: 77).

²⁰ Ур. Трубачев 1963, Куркина 1997.

²¹ Za etimologiju ove reči up. Варбот 1992: 238–240 i Бориш 1981: 68–71, takođe i Holzer 1989: 93, 96.

²² Skok II:161 i ЭССЯ 11: 145–147 donose samo sh. književnu potvrdu iz crkvenog jezika.

²³ Ур. Радић 1993.

²⁴ Ovo je jedan od zadataka koji je pred sebe u Uvodu postavio i ЭСЕМ 1: 4.

u pojedinim sh. govorima na tlu Rumunije, ali se na osnovu istorijske i savremene onomastičke građe može pretpostaviti da je reč bila prisutna na široj teritoriji.

9. Jedan od zadataka ERSJ jeste da u okviru datog etimološkog gnezda razluči formacije različite starine²⁵. U porodici već pomenutog prideva *vetah* „star”, koji ima ie. starinu, izdvajaju se formacije obrazovane tek u psl. doba — imenica *větaš* f. „plesnivost, ustajalost” < psl. **vetōšь* (izvedenica na -i od prideva **vetaxō*) i glagol *většati* „stariti” < psl. **vetōšati* < **vetax-ě-ti* (denominal od **vetaxō*, po obrazovanju intransitiv na -ě-ti), kao i očito mlađa kreacija *věhnuti* „gubiti svežinu, sušiti se, venuti (o biljkama); gubiti snagu, slabiti (o čoveku)” < **vexnŋti*, nastala očito nakon ispadanja slabog poluglasnika i izvršene metateze (up. *veth* > *veht* „star”), samo na južnoslovenskom terenu.

9.1. Naporedo sa hronološkom stratifikacijom leksema okupljenih u jedno gnezdo, ERSJ ima i zadatak da ukaže na koegzistiranje različitih hronoloških slojeva u morfološkoj strukturi reči²⁶. Tako npr. sh. čak. *plit* „plitak” (Istra) predstavlja kontinuantu arhaičnog pridevskog oblika **plytō*, bez sufiksa **-okō*; sh. čak. *plītav* (Istra, Burgenland), *plītvi* (Orlec), sh. kajk. *plītev* (Belostenec) i čak.-kajk. *plītav* (Ozalj) odražavaju oblik **plytvō*; opštesh. *plītak* nastavlja najrasprostranjeniji psl. oblik **plytōkō* (v. Boryś 1995). U nekim slučajevima samo je u srpskohrvatskom sačuvan najarhaičniji psl. oblik, up. sh. dij. *prūd* „ljut, prgav (o čoveku); ne sasvim pitom (obično o ovci)” (Piro, Timok, Crna Reka) < psl. **prōdō*, pored kontinuanata mlađeg psl. **prōd-ōkō* u drugim slovenskim jezicima: sln. *pródek* „živahan, čio”, češ. *prudký* „brz”, polj. *prędk*, rus. *ў*, ukr. *прудкий*, blr. *прудкі* „id.”.

10. Jedan od važnih postupaka u određivanju hronologije i areala reči jeste semantička analiza. To se može videti na primeru sh. *viġlĕd* „otvor na zabatu, otvoren zabat”; oronim *Vigled*; kajk. *viġled* „ogledalo” (v. Ivić 1956: 146–147; Лома 1985: 105–108). Iz semantike se vidi da su u pitanju tri formalno podudarna ali nezavisna obrazovanja od zajedničkog psl. glagola **vy-glĕdati*, sa različitim dijalekatskim vezama na opšteslovenskom planu. U značenju „otvor na zabatu, prozor (obično na krovu)” reč je posvedočena (kao zastarela ili dijalekatska) još u slovačkom, poljskom i ukrajinskom, svuda sa istim, leksikalizovanim značenjem, te bi se stoga mogla smatrati praslovenskom. I u ostala dva značenja reč ima paralele van srpskohrvatskog prostora, tako da bi se takođe moglo raditi o (pozno)praslovenskim dijalektizmima, ali se ne može isključiti ni mogućnost međusobno nezavisnih deverbálnih obrazovanja na dvema stranama slovenskog sveta. Kod hercegovačkog oronima *Vigled* najpre se može pretpostaviti apelativno značenje „pogled, vidik, vidikovac” kao u češ. *výhled* (takođe i toponim). U značenju „ogledalo” reč bi mogla biti kajkavska lokalna kreacija od glagola *viġledi* „izgleda”, koji se reliktno čuva u bednjanskom govoru, ali se, s obzirom na blr. *вiдледка, вўдледка* „id.” (по ЭСБМ 2: 250, lokalno obrazovanje), možda radi o srpskohrvatsko-beloruskoj izoleksi.

²⁵ Up. Куркина 1997.

²⁶ V. Sławski 1973: 12.

Literatura

- Безлай 1967 — Безлай Ф., Опыт работы над словенским этимологическим словарем, *Вопросы языкознания*, 1967/4, Москва, 46–54.
- Безлай 1973 — Безлай Ф., Petar Skok. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Uredili akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke, surađivao u preradnjama i priredio za tisak Valentin Putanec; knj. I, A–J. Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb, 1971., *Этимология 1971*, Москва, 373–383.
- Безлай 1975 — Безлай Ф., Petar Skok. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga druga: K — poni. Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb, 1971, *Этимология 1973*, Москва, 181–190.
- Bezljaj 1977 — Bezljaj F., Petar Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika [Knjiga prva, A–J (1971); Knjiga druga, K — poni (1972); Knjiga treća, poni — Z (1973)]., *Radovi ANUBiH LX*, Sarajevo, 21–60.
- Вјелетић 1991 — Вјелетић М., О poreklu nekih reči iz istočne Srbije, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXIV/2*, Нови Сад, 159–169.
- Бјелетић 1994 — Бјелетић М., О неким експресивним глаголским префиксима, *Говори -иризенско-шимочке области и суседних дијалеката*, Ниш, 351–358.
- Вјелетић/Влајић-Поповић 1993 — Вјелетић, М., Влајић-Поповић, Ј., On Serbo-Croatian Verb *gegati se* „to stagger”, *Linguistique balkanique XXXVI/2*, Sofia, 93–99.
- Бориш 1981 — Бориш В., *Звоно и комоњици се* — реликти архаичне словенске лексики у штокавским говорима, *Наш језик XXV/1–2*, Београд, 68–73.
- Boryś 1995 — Boryś, W., Z historii prasłowiańskich przymiotnikowych tematów na *-u-*. Oboczność *plytъ : *plytvъ : *plytскъ, *Studia z językoznawstwa słowiańskiego*, Kraków, 35–39.
- Boryś 1996 — Boryś, W., Archaizmy w leksyce kaszubskiej [u:] Popowska-Tabor-ska, H., Boryś, W., *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa, 159–249.
- ЭСБМ — *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы 1–7*, Мінск, 1978–1991.
- ЭССЯ — *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд 1–22*, Москва 1974–1995.
- ЕСУМ — *Этимологічний словник української мови 1–3*, Київ 1982–1989.
- Holzer 1989 — Holzer G., *Entlehnungen aus einer bisher unbekanten indogermanischen Sprache im Urslavischen und Urbaltischen*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 521. Band, Wien.
- Ivić 1956 — Ivić, P., Einige Beiträge zur slavischen Etymologie und Wörtgeographie, *Die Welt der Slaven 1*, Wiesbaden, 143–147.
- Куркина 1977 — Куркина Л. В., Славянские этимологии. IV (словен. škít, с.-хорв. prtiti, слав. *strukъ / *strǫкъ), *Этимология 1975*, Москва, 13–28.

- Куркина 1997 — Куркина Л. В., К проблеме региональных элементов в этимологическом словаре (на материале лексики сербохорватского языка), *Зборник Машинце ср-иске за филологију и лингвистику XXXIX/2*, Нови Сад (u štampi).
- Лома 1985 — Лома А., Из топонимије Србије, *Ономајолошки -крилози VI*, Београд, 105–118.
- Лома 1990 — Лома А., Позајмљенице из непознатог језика у прасловенском, *Јужнословенски филолог XLVI*, Београд, 87–122.
- Лома 1995 — Лома А., Dalje od reči. Rekonstrukcija prajezičkih spojeva kao perspektiva slovenske i indoevropske etimologije, *Јужнословенски филолог LI*, Београд, 31–58.
- Лома 1996 — Лома А., Окамењена имена. Прилог познавању предсловенских остатака у оронимији Црне Горе, *Наш језик XXXI/1–5*, Београд, 121–132.
- Лома 1996а — Лома А., Два словенска назива за црну топоу и Аполон као божански огањ, *Кодови словенских култура. Билке 1*, Београд, 23–30.
- Лома 1997 — Лома А., Српскохрватска географска имена на *-ина*, мн. *-ине*: преглед типова и проблеми класификације, *Ономајолошки -крилози XIII*, Београд, 1–26.
- Мурзаев 1984 — Мурзаев Э. М., *Словарь народных географических терминов*, Москва.
- Popowska-Taborska / Boryś 1996 — Popowska-Taborska H., Boryś W., *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa.
- Путанец 1986 — Путанец В., Югославская этимологическая лексикография, *Славянская историческая и этимологическая лексикография (1970–1980 гг.): Итоги и перспективы*, Москва, 192–204.
- Радић 1993 — Радић П., О српско-македонским лексичким паралелама (дијалектолошки аспект), *Јужнословенски филолог XLIX*, Београд, 113–136.
- Schuster-Šewc — Schuster-Šewc H., *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache 1–24*, Bautzen 1983–1989.
- SEK — Boryś, W., Popowska-Taborska, H., *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny I*, Warszawa 1994.
- Сикимић 1996 — Сикимић Б., Слојеви фолклорног текста, *Српски језик 1–2*, Београд, 163–174.
- Skok — Skok P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb 1971–1974.
- Славски 1957 — Славски Ф., Принципи за съставяне на этимологичен речник на славянски език, *Езиковедски изследвания в чест на академик Стефан Младенов*, София, 263–271.
- Sławski 1973 — Sławski F., Nad pierwszym tomem Słownika prasłowiańskiego, *Rocznik Sławistyczny XXXIV/1*, Wrocław, 3–16
- Sławski 1973a — Sławski F., O Słowniku prasłowiańskim, *Język polski LIII/1*, Kraków, 181–188.

- SP — *Słownik prastowiański* 1–7, Wrocław 1974–1995.
- Szymański 1991 — Szymański T., Czy pierwsza palatalizacja została przeprowadzona niekonsekwentnie?, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej* 28, Warszawa, 179–187.
- Толстой 1978 — Толстой Н. И., О непоследовательности первой палатализации славянских заднебных согласных, *Linguistica* XVII, Ljubljana, 33–47.
- Толстой 1978a — Толстой, Н. И., О непоследовательности первой палатализации заднебных согласных в славянских языках II, *Filologija* 8, Zagreb, 355–361.
- Трубачев 1957 — Трубачев О. Н., Принципы построения этимологических словарей славянских языков, *Вопросы языкознания* 1957/5, Москва, 58–72.
- Трубачев 1963 — Трубачев О. Н., О составе праславянского словаря, *Славянское языкознание*, V международный съезд славистов, Москва, 159–196.
- Трубачев 1986 — Трубачев О. Н., Праславянская лексикография, *Славянская историческая и этимологическая лексикография (1970–1980 гг.): Итоги и перспективы*, Москва, 10–17.
- Варбот 1992 — Варбот Ж. Ж., Связи значений и семантическая реконструкция в этимологии, *Wiener slavistisches Jahrbuch* 38, Wien, 233–241.
- Влајић–Поповић 1995 — Влајић–Поповић Ј., О неким псеудогрецизмима у новјој српскохрватској етимолошкој литератури, *Јужнословенски филолог* LI, Београд, 197–202.
- Влајић–Поповић 1997 — Влајић–Поповић Ј., Оловина — старинско пиће налик пиву, *Кодови словенских култура. Храна* 2, Београд (u štampi).